

ПРИНЦИПИ ТА МЕХАНІЗМ РЕАЛІЗАЦІЇ СТРАТЕГІЇ КАРПАТСЬКОЇ КОНВЕНЦІЇ У БУКОВИНСЬКИХ КАРПАТАХ І ПЕРЕДКАРПАТТІ

На базі узгодження екологічних, економічних та соціальних складових визначено принципи та механізм імплементації Рамкової конвенції про охорону і сталий розвиток Карпат та Стратегії її виконання на території Буковинських Карпат і Передкарпаття як основи збалансованого розвитку регіону. Розроблено відповідні науково-методологічні засади збереження біотичного та ландшафтного різноманіття.

Ключові слова: Стратегія Карпатської конвенції, Буковинські Карпати та Передкарпаття, екологізація природокористування, збереження біорізноманіття, екомережа

Вступ. Сучасне бачення прогресивного розвитку світової спільноти, окремих країн, регіонів та секторів діяльності людини полягає у прагненні досягти узгодження соціальної, економічної та екологічної складових шляхом гармонізації відповідних законодавчо-правових та ресурсних норм управління розвитком відповідних структур суспільства (Ріо-1992; Ріо+10; Ріо+20). «Національний план дій з охорони навколишнього природного середовища на 2011-2015 роки» та «Основні засади (стратегія) державної екологічної політики України на період до 2020 року» передбачають вирішення складних еколого-економічних проблем, які нагромадилися в країні внаслідок недостатньо узгодженого з сучасними вимогами природокористування, зокрема – методами оптимізації структурно-функціональної організації ландшафтів, збереження біорізноманіття, а також підвищення захисної, природоохоронної, рекреаційної ролі лісів [7, 8].

¹СОЛОДКИЙ Володимир Дмитрович – член-кореспондент Лісівничої академії наук України, доктор біологічних наук, професор Чернівецького національного університету ім. Юрія Федьковича. Україна, м. Чернівці. Тел.: +38-050-183-48-67. E-mail: Solodkyy_V@mail.ru

²РОБУЛЕЦЬ Сергій Васильович – перший заступник начальника Державної екологічної інспекції у Чернівецькій області, аспірант Інституту агроекології і природокористування НААН України, м. Чернівці. Тел.: +38-095-146-90-89. E-mail: inform@dei.cv.ua

У Буковинських Карпатах та Передкарпатті перешкодами для впровадження норм і стандартів сталого розвитку є комплекс екологічних проблем, спричинених складністю результативного управління природними ресурсами і супутніми загрозами та відсутністю належного ресурсного забезпечення програм дій [6, 13]. У регіоні активізуються природні загрози нормальній життєдіяльності населення і екосистем: паводки, зсуви ґрунтів, буреломи і вітровали у деревостанах, сейсмічні впливи [3]. Це потребує дієвих заходів для стабілізації стану довкілля та удосконалення управління природокористуванням. З метою подолання неузгодженостей соціальних, економічних та екологічних нормативно-цільових засад управління природними ресурсами, в Буковинських Карпатах і Передкарпатті впроваджують стандарти збалансованого розвитку на базі принципів Рамкової конвенції про охорону та сталий розвиток Карпат (далі - Карпатська конвенція) [9] і Стратегії виконання Рамкової конвенції про охорону і сталий розвиток Карпат (далі – Стратегія виконання Карпатської конвенції) [12].

Мета роботи. Ґрунтуючись на положеннях Карпатської конвенції, а також Стратегії виконання Карпатської конвенції викласти теоретичні основи з реалізації принципів та механізму впровадження норм сталого розвитку Буковинських Карпат і Передкарпаття, розробити відповідні заходи збереження біотичного та ландшафтного різноманіття.

Матеріали та методи досліджень. Для досягнення цілей Карпатської конвенції визначено базові принципи внутрішнього національного та транскордонного співробітництва: а) принципи запобігання та застереження; б) принцип «забруднювач платить»; в) участь громадськості та залучення зацікавлених організацій; г) транскордонна співпраця; д) інтегроване планування та управління земельними і водними ресурсами; е) програмний підхід; ж) екосистемний підхід [9]. Базові принципи Карпатської конвенції в Буковинських Карпат та Передкарпатті реалізують за напрямками: інтегрований підхід до управління земельними ресурсами; збереження та стале використання біологічного та ландша-

фтного різноманіття; просторове планування; стале та інтегроване управління водними ресурсами і річковими басейнами; стале сільське та лісове господарство; сталий туризм; система оцінювання інформації про стан природного довкілля, моніторинг та раннє запобігання; участь громадськості [14].

Відповідно до вказаних напрямів, програмного та системного підходів, наукову проблему щодо принципів та механізму реалізації Стратегії виконання Карпатської конвенції досліджували за алгоритмом: «принципи (завдання) Карпатської конвенції» → «законодавчо-нормативна база впровадження» → «напрями реалізації завдань Карпатської конвенції» → «механізми реалізації завдань» → «законодавчі, ресурсні чи організаційні перешкоди реалізації завдань» (рис. 1).

Результати та їх обговорення. Для вирішення ресурсно-екологічних проблем впровадження норм збалансованого розвитку на базі принципів Карпатської конвенції визначено порядок формування програми сталого розвитку Буковинських Карпат і Передкарпаття. Невідкладним є план дій з вирішення комплексу завдань законодавчо-нормативної бази в галузі імплементації Карпатської конвенції: Законів України про ратифікацію Карпатської конвенції (2004) та Протоколу про біорізноманіття до неї (2008), Постанови Кабінету Міністрів України про схвалення Стратегії виконання Карпатської конвенції (2007), а також Протоколів Сторін Карпатської конвенції про стале управління лісами та сталий туризм (Братислава, 2011) [14]. Це дає змогу результативно працювати над напрямками реалізації принципів Карпатської конвенції, зокрема:

- поліпшити екологічну ситуацію в регіоні шляхом дотримання суб'єктами діяльності вимог законодавства про охорону довкілля;
- забезпечити збалансований розвиток продуктивних сил регіону з урахуванням екологічних складників, міжсекторальної гармонізації планів дій, досягнення інтегрованого регулювання розвитку гірських та передгірських районів;

- удосконалити охорону довкілля шляхом впровадження екологічних нормативів регулювання антропогенних навантажень на екосистеми, зниження господарського впливу на розвиток екологічних ризиків;
- врахувати елементи «зеленої» економіки.

Розроблення основ збалансованого природокористування на базі принципів Карпатської конвенції реалізовували за основними напрямками: науково-методичні засади, створення умов прозорої гармонізації економічних та екологічних підходів, ресурсних і природоохоронних стратегій. Соціально-економічні особливості і перспективи розвитку, а також дії з реалізації визначених завдань ми сформували у розробленій комплексній програмі «Буковинські Карпати» [10, 11, 14]. Тут визначено шляхи вирішення проблем, які заважають гармонізації соціальних, економічних та екологічних аспектів сталого розвитку щодо збереження біологічного та ландшафтного різноманіття, оптимізації природно-заповідного фонду, формуванні екомережі та переходу на водозбірно-ландшафтні принципи природокористування тощо. Реалізація положень комплексної програми «Буковинські Карпати» дає змогу:

- підвищити ефективність природокористування, екобезпеки і охорони довкілля за рахунок впровадження нових методів, технологій, норм ефективного і збалансованого управління, сучасних форм контролю, узгодження і регулювання дій, залучення інвестицій, механізмів стимулювання переходу до елементів сталого розвитку;
- впровадити природоохоронні елементи у системі лісогосподарських заходів, охорони і захисту лісів, лісоексплуатації;
- забезпечити збалансоване використання водних ресурсів та прогресивних методів інженерного і біотичного захисту вод, ґрунтів, берегів річок;
- створити умови для інтенсифікації розвитку рекреаційної індустрії, міжнародного, “зеленого” та екстремального туризму.

Гармонізацію відомчих підпрограм окремих секторів економіки та охорони довкілля передбачено здійснювати згідно із засадами сталого природоко-

ристування за ландшафтно-водозбірним принципом у межах певних басейнів. Важливими ланками такої системи узгодженої співпраці є забезпечення прозорого і паритетного діалогу між сторонами суспільних відносин, зокрема і з населенням регіону, а також надійного зворотного зв'язку. Зворотній зв'язок необхідний для оперативного відстеження стану об'єктів прикладання управлінських рішень, результатів конкретних заходів та оперативного внесення необхідних коректив в управління процесами, особливо в екстрених випадках прояву катаклізмів [1, 2, 4, 5].

Механізм реалізації завдань Карпатської конвенції впроваджується на базі тематичних планів дій за ключовими, проблемними напрямками, які узгоджено між керівними інституціями. Відповідно до чинних міжнародних, національних та регіональних стратегій вироблено підпрограми та пропозиції щодо забезпечення міжсекторально узгодженої, нормативної, прозорої їх реалізації на принципах сталого розвитку в межах певних ландшафтних екосистем водозборів. На основі узгоджених планів дій сформовано регіональні програми сталого використання земельних, водних, лісових ресурсів тощо, а також обсяги ресурсно-матеріальних потреб та інституційної підтримки запланованих заходів. Пріоритетними визначено екологізацію природокористування, розвиток структурних елементів екомережі та збереження біорізноманіття в частині створення національних природних парків та об'єктів природно-заповідного фонду, впровадження природоощадних технологій тощо [4, 14].

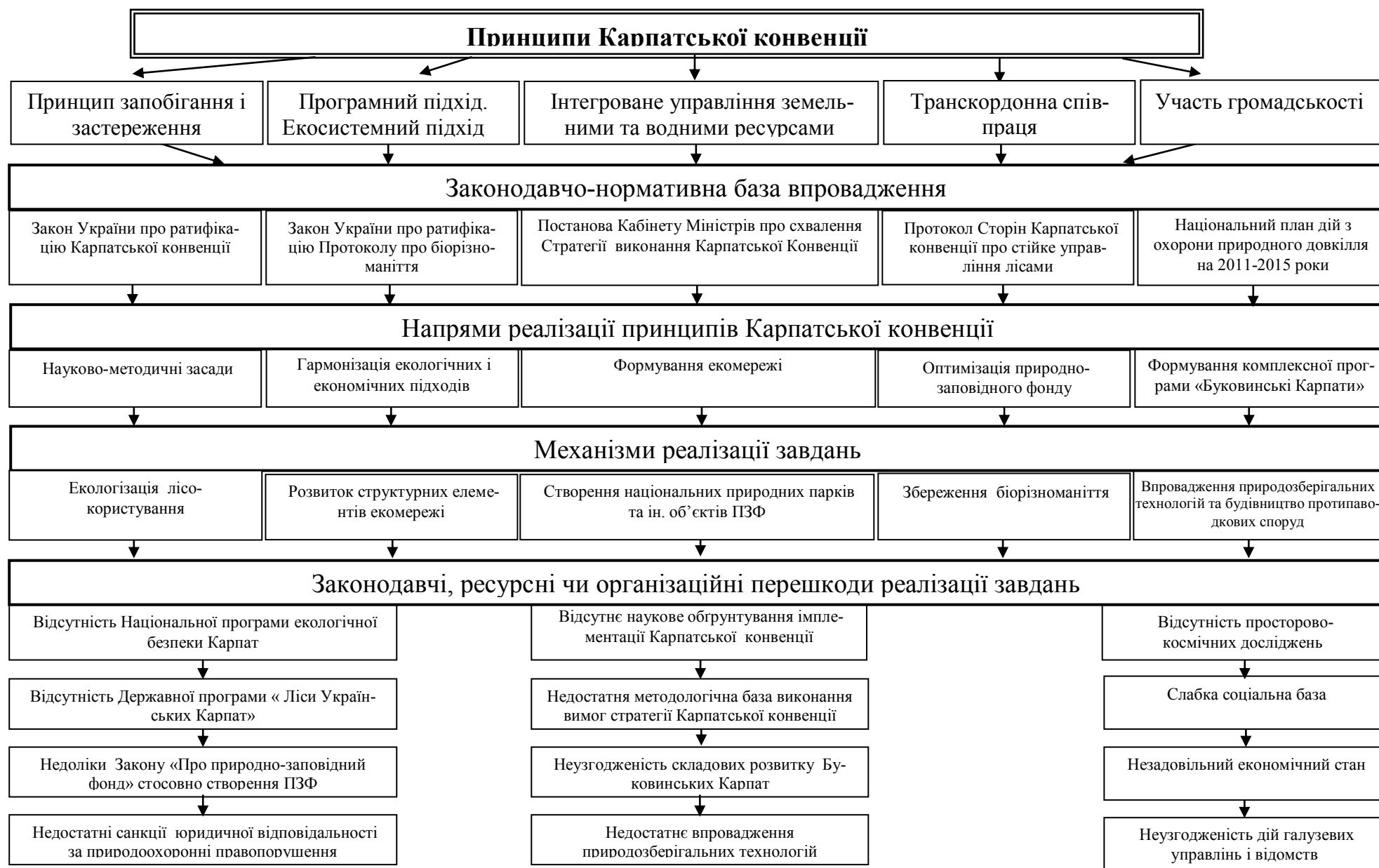

Рис. 1. Методологія реалізації принципів Карпатської конвенції: законодавчо-нормативна база, ресурсне та організаційне забезпечення, напрями, механізми і перешкоди діяльності

Для подолання законодавчих, ресурсних та організаційних перешкод реалізації завдань Карпатської конвенції налагоджено систему гармонізації чинних та перспективних цільових підпрограм різного спрямування та рівнів реалізації, забезпечивши при цьому поєднання всіх форм державного і суспільного управління і контролю. Розроблено пропозиції про затвердження Національної програми екологічної безпеки Карпат, скеровано відповідні подання про внесення змін до Законів України «Про природно-заповідний фонд», «Про формування екомережі». У рамках спільної бази системного підходу та узгодженого інституційного супроводу реалізації програми проведено міжсекторальне погодження відомчих планів та вироблено систему взаємодій на рівнях превентивних, планових, екстрених і перспективних заходів.

Усі заходи щодо запровадження збалансованого природокористування виконують системно, прозоро із залученням зацікавлених суб'єктів суспільних відносин. Для подолання суперечностей у процесі зміни відносин між суб'єктами природокористування, екосистемного підходу у веденні лісового господарства, розбудови національної екомережі, розвитку територій і об'єктів природно-заповідного фонду, реалізації спільних проектів, спрямованих на створення умов належної підтримки природоохоронних та інших цінних народногосподарських об'єктів, внесено відповідні корективи до нормативно-правових документів.

В основу механізму реалізації Стратегії виконання Карпатської конвенції [12] в Буковинських Карпатах та Передкарпатті покладено положення, що однією із найважливіших передумов забезпечення цілісності гірських та передгірських ландшафтів є збереження лісових екосистем, здатних ефективно виконувати кліматорегулювальну роль і протистояти катастрофічним повеням та зсувам – основній загрозі екологічній безпеці регіону, що спричиняє дестабілізацію природного середовища краю [1, 2, 10, 11].

Тому у питаннях реалізації Стратегії Карпатської конвенції особливу увагу надано лісам як основному структурному елементу екомережі (рис. 2). Нині у лісах Буковини нагромадилося багато актуальних проблем (екологізація

господарювання, оптимізація лісокористування, складна структура водозбірних ландшафтів тощо), що можуть призвести до соціально-економічних негараздів. Гірські ліси Буковини розташовані на площі 118,3 тис. га. Щорічно тут заготовляють понад 300 тис. куб. метрів деревини. Але гірські ліси Буковинських Карпат і Передкарпаття є не тільки джерелом цінної сировини, вони також виконують водоохоронні, водорегулювальні та протиерозійні функції і мають велике екологічне значення [3, 10]. Принагідно варто зауважити, що у Буковинських Карпатах впродовж багатьох десятиріч здійснювалося інтенсивне господарювання без врахування специфіки гірських та передгірських умов, що призвело до порушення екологічної рівноваги у значних обсягах, особливо у повоєнний період, коли вели суцільні рубки лісу, безсистемно будували лісовозні дороги та трелювальні волоки, нафто- і газопроводи, проводили розорювання крутосхилів тощо [14].

З огляду на це, вживають низку науково-виробничих заходів, зокрема, екомережа Буковинських Карпат та Передкарпаття формується на принципах забезпечення цілісності екосистемних функцій основних її структурних елементів – територій природно-заповідного і лісового фонду, захисних насаджень, земель оздоровчого, рекреаційного призначення та місць поширення видів і угруповань, занесених до Червоної та Зеленої книг України.

Проведено аналіз застосування різних методів трелювання деревини, що засвідчив: екологічна безпека лісових формацій гірських лісів Буковинських Карпат (60 % їх знаходиться на схилах понад 20⁰) значною мірою залежить від технології рубок головного користування. Загальною проблемою лісового господарства в гірських умовах є відсутність механізмів для повітряного трелювання деревини під час розроблення лісосік. Це призводить до того, що в місцях суцільних рубок деревостанів (наземного спуску деревини з гір) деградують природні комплекси, посилюється змив ґрунту, засмічуються і забруднюються гірські потоки, що в кінцевому підсумку призводить до інтенсифікації стихійних явищ та порушення сталості екологічної безпеки регіону. Внаслідок таких систем господарської діяльності нижній гірський пояс буково-

ялицевих лісів поступово змінювався смерековими монокультурами, що в окремих випадках призвело до випадання цінної породи – ялиці білої із складу корінних угруповань. Все це потребує нагальних заходів щодо приведення лісокористування в Буковинських Карпатах та Передкарпатті у відповідність до сучасних нормативів [10].

Рис. 2. Механізм системної реалізації Стратегії виконання Карпатської конвенції в Буковинських Карпатах і Передкарпатті

Ефективним способом транспортування деревини в умовах Буковинських Карпат і Передкарпаття є повітряно-канатний спуск. Він відповідає вимогам раціонального природокористування, оскільки забезпечує збереження природних гірських ландшафтів від руйнівного впливу, що спостерігається під час тракторного трелювання. Варто зазначити, що в 70-80-ті роки в лісах Буковинських Карпат вже застосовували повітряно-трелювальні установки для спуску деревини з гір. Проте вони були трудомісткі стосовно монтажу,

потребували багато ручної праці під час експлуатації і під час настання ринкових відносин їхнє використання ускладнилось. З врахуванням сучасних економічних умов нами впроваджено у виробництво ДП «Путильське лісове господарство» вдосконалену конструкцію канатно-підвісної установки. Ця установка забезпечує високу продуктивність механізованої праці під час здійснення лісозаготівельних робіт, збереження водорегулювальних, ґрунтозахисних та інших корисних властивостей лісу, успішне поновлення головних порід. Впровадження такої канатно-підвісної установки в серійне виробництво в гірських і передгірських районах Українських Карпат дасть змогу зберегти їх цінні екосистеми, забезпечує значний не лише екологічний, але й економічний ефект [14].

Значну роль в екологізації лісового господарства Буковинських Карпат та Передкарпаття відіграють природозберігаючі методи рубок головного користування, зокрема, рівномірно-поступові рубки, які застосовують у букових, ялицевих та смерекових мішаних деревостанах і займають 65-75 % від усього обсягу рубок головного користування. Рівномірно-поступові рубки мають значний природоохоронний ефект, зберігають захисні функції лісових насаджень та ландшафтів. На лісосіках, пройдених рівномірно-поступовими рубками, мінімально порушується ґрунт та лісова підстилка технікою, що зменшує, порівняно з суцільно-лісосічними рубками, їх негативний вплив на водоохоронні та ґрунтозахисні властивості лісу. Важливим є те, що рівномірно-поступові рубки сприяють збереженню оптимальних умов для лісовідновлення за рахунок створення для сходів та самосіву сприятливих мікроумов для їх активного росту. Рівномірно-поступові рубки дають змогу створювати благонадійний природний підріст на зрубках з наступним формуванням високобонітетних насаджень під час скорочення термінів їх вирощування.

Механізм реалізації вимог Стратегії Карпатської конвенції враховує також положення Закону «Про екологічну мережу України» (див. рис. 2), перспективний план розвитку територій природно-заповідного фонду та домінуючу

роль лісових ландшафтів області. З огляду на це, визначено ключові території екомережі Буковини, які забезпечують збереження найбільш цінних і типових компонентів ландшафтного та біотичного різноманіття:

- Національний природний парк «Вижницький»,
- Національний природний парк «Черemosький»,
- Національний природний парк «Хотинський»,
- проєктований Національний природний парк «Сторожинецький»,
- проєктований Національний природний парк «Буковинські гірські ліси»,
- зоологічний заказник «Зубровиця».

У напрямку оптимізації лісокористування проведено господарсько-доцільне групування типів лісу особливо захисних ділянок лісового фонду за цільовим призначенням. З позицій екологічно збалансованого лісокористування, запобігання проявам згубних наслідків природних явищ, посилення водоохоронних, захисних, рекреаційних та інших корисних властивостей лісу, ці ділянки виключено із головного користування. Господарське групування типів лісу за зонами та пріоритетними напрямками лісогосподарських заходів у особливо захисних ділянках різних категорій, що здійснене згідно з Постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку поділу лісів на категорії та виділення особливо захисних лісових ділянок» (2007), свідчить про доцільність виділення трьох цільових захисних груп лісів: темно-хвойних, букових і лісів гірських долин. Для успішної реалізації водозбірного принципу господарювання передбачено розробити план дій правового регулювання відносин між землекористувачами, посилити відповідальність за його порушення.

Механізмом реалізації Стратегії виконання Карпатської конвенції передбачено також впровадження екологічних стандартів у природокористування як основного напрямку збереження біорізноманіття та збалансованого управління агролісоландшафтами. Зокрема, для стабілізації природокористування і поліпшення екологічного стану в Буковинських Карпатах необхідно розробити програму щодо екологічної безпеки, охорони та відтворення природних екосистем.

З метою оптимізації лісокористування у Карпатах потрібно сформувати еколого-економічну науково-обґрунтовану систему ведення лісового господарства «Ліси Українських Карпат» з врахуванням комплексу взаємопов'язаних чинників геологічного, кліматичного і гідрологічного характеру. Пріоритетним напрямом оптимізації системи ведення лісового господарства у горах, що забезпечує комплексний, екосистемний підхід до природокористування, є перехід на водозбірно-ландшафтні принципи лісогосподарювання на зонально-типологічній основі.

Висновки. Впровадження стандартів збалансованого розвитку Буковинських Карпат і Передкарпаття на базі принципів Карпатської конвенції створює можливість застосування системного підходу до вирішення соціальних, економічних та екологічних цілей у регіоні. Одночасно реалізуються завдання переорієнтації господарського комплексу держави з ресурсної домінанти, сформованої в умовах антропоцентризму, на засади біосферно орієнтованого сталого природокористування. Внаслідок цього в регіоні створено умови для міжсекторально узгоджених екологічних режимів ведення лісового, сільського й водного господарств на спільній водозбірно-екосистемній основі, а також досягнення збалансованої територіальної і функціональної організації в усіх секторах природокористування з дотриманням екологічних норм регулювання навантажень на природні екосистеми.

Механізм реалізації Стратегії Карпатської конвенції у Буковинських Карпатах і Передкарпатті вирішує існуючі суперечності між необхідністю збереження екосистем і забезпеченням промисловості продукцією лісового господарства, а також є основою збалансованого розвитку регіону – створення відповідних економічних, технічних, організаційних і правових передумов та удосконалення підходів до невиснажливого використання природних ресурсів і збереження біо- та ландшафтного різноманіття.

Список використаних джерел

1. **Голубець М.А.** Екологічний потенціал наземних екосистем / Голубець М.А., Марискевич О.Г., Крок О.Б. та ін. – Львів: Поллі, 2003. – 180 с.
2. **Голубець М.А.** Екосистемологія / Голубець М.А. – Львів: Афіша, 2000. – 316 с.
3. **Екологічний паспорт** Чернівецької області. – Чернівці: Зелена Буковина, 2010. – 208 с.
4. **Концепція збереження** біологічного різноманіття України / Затв. Постановою КМ України № 439 від 12.05.97 р. – К.: Наука, 1997. – 28 с.
5. **Лавров В.В.** Системний підхід як методологічна основа для оцінки і зменшення загроз біорізноманіттю (лісові екосистеми) / В.В. Лавров // Оцінка і напрямки зменшення загроз біорізноманіттю України. – К.: Хімджест, 2003. – С. 156-272.
6. **Лавров В.В.** Проект програми запровадження норм сталого розвитку у Чернівецькій області / В.В. Лавров, В.Д. Солодкий // Лісівництво і агролісомеліорація : зб. наук. праць. – 2006. – Вип. 109. – С. 69-80.
7. **Національний план дій** з охорони навколишнього природного середовища на 2011-2015 роки / Розпорядження Кабінету Міністрів України від 25 травня 2011 р. № 577-р. – 12 с.
8. **Основні засади** (стратегія) державної екологічної політики України на період до 2020 року // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 26. – С. 218-234.
9. **Рамкова Конвенція** про охорону та сталий розвиток Карпат : збірник законодавчих актів України про охорону навколишнього природного середовища. – Чернівці: Зелена Буковина, 2009. – Т. 10. – С. 311-315.
10. **Солодкий В.Д.** Екосистемний підхід у лісокористуванні / Солодкий В.Д. – Чернівці: Зелена Буковина, 2003. – 56 с.
11. **Солодкий В.Д.** Управління техногенно-екологічною безпекою / Солодкий В.Д. – Чернівці: Зелена Буковина, 2009. – 400 с.
12. **Стратегія виконання** Рамкової конвенції про охорону та сталий розвиток Карпат / Розпорядження КМ України від 16 січня 2007 р., № 11-р.

13. Фурдичко О.І. Вдосконалення системи моніторингу довкілля Буковинських Карпат з урахуванням вимог Карпатської конвенції / О.І. Фурдичко, В.Д. Солодкий, В.В. Лавров // Агроекологічний журнал. – 2009. – № 1. – С. 5-8.

14. Фурдичко О.І. Реалізація Стратегії Карпатської конвенції в Буковинських Карпатах: науково-методологічні та еколого-біологічні аспекти / О.І. Фурдичко, В.Д. Солодкий. – Чернівці: Зелена Буковина, 2011. – 520 с.

В.Д. Солодкий, С.В. Робулець

ПРИНЦИПЫ И МЕХАНИЗМ РЕАЛИЗАЦИИ СТРАТЕГИИ КАРПАТСКОЙ КОНВЕНЦИИ В БУКОВИНСКИХ КАРПАТАХ И ПРИКАРПАТЬЕ

На базе согласования экологических, экономических и социальных составляющих определены принципы и механизм имплементации Рамковой конвенции об охране и устойчивом развитии Карпат, а также Стратегии ее выполнения на территории Буковинских Карпат и Прикарпатья как основы устойчивого развития региона. Разработаны соответствующие научно-методологические основы сохранения биотического и ландшафтного разнообразия.

Ключевые слова: Стратегия Карпатской конвенции, Буковинские Карпаты и Прикарпатье, экологизация природопользования, сохранение биоразнообразия, экосеть

V.D. Solodkyy, S.V. Robulets

**PRINCIPLES AND MECHANISMS FOR STRATEGY OF CARPATHIAN
CONVENTION IMPLEMENTATION IN BUKOVINA REGION OF THE
CARPATHIANS**

On the basis of coordination of environmental, economic and social components the basic principles and mechanisms for implementation of the Strategy Carpathian Convention in Bukovina the Carpathians proposed as a basis for sustainable development. The relevant scientific and methodological principles of biotic and landscape diversity conservation developed.

Key words: Strategy for the Carpathian Convention, Bukovina Carpathians and Carpathian Foredeep, greening of nature, resource management, biodiversity, ecological network